

AANVULLING MER SLUIS KORNWERDERZAND - OOSTELIJKE SCHUTSLUIS & RUIMTELIJKE KWALITEIT

Provinsje Fryslan

1 MEI 2017

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING	5
1.1	Procedure tot nu toe	5
1.2	Reden voor aanvulling op het MER	5
1.3	Verdere procedure	5
2	OOSTELIJKE SCHUTSLUIS	6
2.1	Achtergronden en uitwerking	6
2.2	Effectbeoordeling	6
2.2.1	Irrelevante criteria	6
2.2.2	Niet onderscheidende criteria	7
2.2.3	Relevante criteria	8
2.3	Effectbeoordeling Variant Oostelijke schutsluis	9
2.3.1	Bodem en water	9
2.3.1.1	Milieukundige kwaliteit waterbodem, verandering aanwezige verontreinigingen (boven interventiewaarde)	9
2.3.2	Ruimtelijke kwaliteit, landschap en cultuurhistorie	9
2.3.2.1	Ruimtelijke kwaliteit	10
2.3.2.2	Visueel-ruimtelijke kenmerken	11
2.3.2.3	Historische geografie	12
2.3.2.4	Historische bouwkunde	13
2.3.3	Scheepvaart	13
2.3.3.1	Beroepsvaart afwikkeling: invloed op vlotte doorvaart voor schepen	13
2.3.3.2	Beroepsvaart veiligheid: invloed op veilige doorvaart voor schepen	13
2.3.3.3	Recreatievaart afwikkeling: invloed op vlotte doorvaart recreatievaart	14
2.3.3.4	Recreatievaart veiligheid: invloed op veilige doorvaart voor recreatievaart	14
2.3.4	Veiligheid	14
2.3.4.1	Hoogwaterveiligheid: invloed op keren maatgevende hoogwaterstanden	14
2.3.4.2	Standzekerheid: invloed op de standzekerheid van omliggende objecten	14
2.4	Conclusies	14
3	RUIMTELIJKE KWALITEIT	16
3.1	Aanleiding & doel	16
3.2	Integrale benadering	16

3.3	Spanningsveld	17
3.4	Gevolgen voor de beoordeling	17
3.5	Handvatten voor de afweging	18
LITERATUUR		19

1 INLEIDING

1.1 Procedure tot nu toe

Het milieueffectrapport (MER) voor Sluis Kornwerderzand heeft samen met het ontwerpbestemmingsplan van de gemeente Súdwest-Fryslân ter visie gelegen. Hierop is een voorlopig toetsingsadvies gegeven door de Commissie voor de m.e.r.¹ en er zijn drie zienswijzen ontvangen².

De provincie Fryslân streeft naar maximale afstemming over de sluisaanpassing op Kornwerderzand, ten behoeve van het draagvlak. In de aanloop naar het ontwerpbestemmingsplan en het MER dat dit onderbouwt, is met diverse stakeholders overleg geweest. Het proces om vervolgstappen te zetten richting daadwerkelijke realisatie wil de provincie Fryslân ook verder zorgvuldig doorlopen.

1.2 Reden voor aanvulling op het MER

Naar aanleiding van de ter visielegging van ontwerpbestemmingsplan en MER geven enkele adviezen en zienswijzen aanleiding tot aanvulling van het MER:

1. Op het MER is een toetsing uitgevoerd door de Commissie voor de m.e.r. Om tegemoet te komen aan de essentiële tekortkomingen betreffende de effecten op Natura 2000 die de commissie constateert, is een aanvulling op het MER gemaakt. Die 'natuuraanvulling' is separaat opgesteld en separaat ter toetsing aangeboden aan de Commissie voor de m.e.r. Bij de volgende stap in de bestemmingsplanprocedure zal die aanvulling en de uitkomst van toetsing door de Commissie voor de m.e.r. worden aangegeven.
2. Door Rijkswaterstaat is een zienswijze ingediend op het MER. Eén van de punten in die zienswijze is dat Rijkswaterstaat in het kader van een aanstaande MIRT-procedure³ ruimte wil om de grote sluis aan de oostelijke zijde te leggen, over de huidige kleine sluis heen. Een dergelijke variant ontbreekt in het MER. In deze aanvulling is alsnog een oostelijke sluisvariant uitgewerkt en de effecten van deze variant zijn beschreven (zie hoofdstuk 2).
3. Naar aanleiding van het MER en de keuze voor de sluisaanpassing op de locatie van de huidige grote sluis, is een discussie ontstaan met betrokken cultuurhistorie-specialisten van Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE), provincie Fryslân en de gemeente Súdwest-Fryslân. De discussie spitst zich toe op de wijze hoe te komen van een beoordeling van effecten op objectniveau en op structuurniveau tot een synthese van deze effecten ten aanzien van ruimtelijke kwaliteit en cultuurhistorische waarden. Ook de Commissie voor de m.e.r. heeft hierover in haar voorlopig toetsingsadvies een opmerking gemaakt. In hoofdstuk 3 staat een reflectie op de mogelijke methodieken hoe te komen tot een synthese-beoordeling ruimtelijke kwaliteit.

1.3 Verdere procedure

In deze aanvulling en in de 'natuuraanvulling' is extra informatie gegeven ten behoeve van de besluitvorming over het bestemmingsplan door de gemeenteraad van de gemeente Súdwest-Fryslân.

Bij de volgende stap in de procedure, te weten het vaststellen van het bestemmingsplan, zullen beide aanvullingen ter onderbouwing en de Commissie m.e.r.-toetsing van de natuuraanvulling bijgevoegd worden bij het definitieve bestemmingsplan.

In het bestemmingsplan staat welke procedurele vervolgstappen er gezet worden en hoe u eventueel kunt reageren.

¹ Te vinden op www.commissiemer.nl, zoek naar nummer 3061.

² Van Rijkswaterstaat, Watersportverbond en Koninklijke BLN-Schuttevaer.

³ De Rijksoverheid werkt samen met decentrale overheden aan ruimtelijke projecten en programma's voor elke regio in Nederland. Het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) richt zich op financiële investeringen in deze programma's en projecten. (bron: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ruimtelijke-ordening-en-gebiedsontwikkeling/inhoud/meerjarenprogramma-infrastructuur-ruimte-en-transport-mirt>).

2 OOSTELIJKE SCHUTSLUIS

2.1 Achtergronden en uitwerking

Zienswijze Rijkswaterstaat

Bij de tervisielegging van het ontwerpbestemmingsplan met het MER is door Rijkswaterstaat voorgesteld om ook aan de oostzijde van de kleine sluis ruimte te creëren, als volgt:

Met betrekking tot de planologische oplossingsruimte voor een nieuwe en bredere sluis verzoek ik u uw raad om die ruimte ook aan de oostzijde van de grote schutkolk in het bestemmingsplan op te nemen.

De achtergrond hiervan is dat de nieuwe grote schutsluis ook zou kunnen komen te liggen op de locatie van de huidige kleine sluis. Hierbij wordt niet de grote sluis, maar de kleine sluis vervangen door een nieuwe sluis. Deze sluis past goed binnen de nautische profielen van de vaarweg.

Uitwerking

Er is overlegd met Rijkswaterstaat en besloten is om een dergelijke variant uit te werken en alsnog op zijn effecten te beoordelen. Deze aanvulling op het MER is daarvan het resultaat.

Figuur 1 geeft een verbeelding van deze vierde MER-Variant Oostelijke schutsluis.

Figuur 1 Variant Oostelijke schutsluis

2.2 Effectbeoordeling

2.2.1 Irrelevante criteria

Op voorhand is de sluisconfiguratie voor een aantal criteria niet relevant. Deze criteria zijn wel behandeld in het MER Sluis Kornwerderzand.

Het gaat om die criteria die wel beïnvloed kunnen worden door de vaargeulaanpassingen of door de aanpassingen aan de bruggen in de A7 op de Afsluitdijk. Ze staan in het MER aangeduid met 'nvt' voor zover het gaat om effecten ten gevolge van de sluisvarianten.

De criteria in Tabel 1 zijn als irrelevant beoordeeld en komen verder niet aan bod in deze aanvulling op het MER.

Thema	Aspect	Criterium
Bodem, water en morfologie	Morfologie	verandering in de IJsselmeerbodembodem
Bodem, water en morfologie	Morfologie	vaargeulstabiliteit
Bodem, water en morfologie	Geohydrologie	verandering kwelsituatie op land
Overige gebruiksfuncties	Verkeer	invloed op verbindende functie Afsluitdijk
Overige gebruiksfuncties	Verkeer	invloed op bereikbaarheid lokale functies
Overige gebruiksfuncties	Verkeer	Invloed op verkeersveiligheid
Overige gebruiksfuncties	Wonen	invloed op sociale veiligheid (bijvoorbeeld zichtbaarheid, eenduidigheid, toegankelijkheid, aantrekkelijkheid)
Overige gebruiksfuncties	Dagrecreatie	gebruiksmogelijkheden dagrecreatie

Tabel 1 Irrelevante criteria, niet verder behandeld in deze aanvulling.

2.2.2 Niet onderscheidende criteria

Voor een aantal criteria geldt dat de aanleg en het gebruik van de nieuwe oostelijke schutsluis wel van invloed is, maar dat de configuratie van de sluis niet relevant is. Met andere woorden, het betreft die criteria waarvoor iedere sluisaanpassing dezelfde beoordeling oplevert. Dit is in het MER gemotiveerd. De in het MER gegeven motivering voor de beoordeling geldt ook voor de variant oostelijke schutsluis voor al deze criteria.

In Tabel 2 zijn de niet-onderscheidende criteria voor de sluisconfiguratie weergegeven, inclusief de beoordeling die alle sluisaanpassingen hebben opgeleverd in het MER.

In overleg met de initiatiefnemer is echter wel besproken dat er twee criteria zijn, waarvoor weliswaar alle in het MER beschouwde varianten gelijk scoren, maar de nieuwe Variant Oostelijke schutsluis mogelijk anders zal scoren dan de MER-varianten. Deze criteria zijn dus wel zinvol om te beschouwen. Het gaat om de volgende criteria:

- Scheepvaart > Beroepsvaart > veiligheid: invloed op veilige doorvaart voor schepen.
- Scheepvaart > Recreatievaart > veiligheid: invloed op veilige doorvaart recreatievaart.

Het effect van de Variant Oostelijke schutsluis op deze beide criteria komt daarom aan bod in paragraaf 2.2.3.

Thema	Aspect	Criterium	Beoordeling
Bodem en water	Milieukundige kwaliteit landbodem	verandering aanwezige verontreinigingen (boven interventiewaarde)	0/+
Bodem en water	Waterkwaliteit	verandering waterkwaliteit	0
Bodem en water	Waterkwaliteit	zoutbezwaar	0
Natuur	Gebiedsbescherming (Wet Natuurbescherming)	verandering oppervlakte leefgebied soorten of oppervlakte habitattypen met instandhoudingsdoel	0
Natuur	Gebiedsbescherming (Wet Natuurbescherming)	verandering kwaliteit leefgebied soorten of kwaliteit habitattypen met instandhoudingsdoel	0/-
Natuur	Gebiedsbescherming (Wet Natuurbescherming)	verandering kwaliteit en/of oppervlakte leefgebied beschermde soorten en Rode lijstsoorten	-
Natuur	Gebiedsbescherming (Wet Natuurbescherming)	overtreden van verbodsbepalingen voor beschermde soorten	-
Natuur	Gebiedsbescherming (Wet Natuurbescherming)	gunstige staat van instandhouding van beschermde soorten	0
Natuur	Gebiedsbescherming (Natuurnetwerk Nederland)	aantasting wezenlijke kenmerken en waarden	0/-
Ruimtelijke kwaliteit, landschap en cultuurhistorie	Archeologie	verandering kwaliteiten archeologische elementen (zowel bekend als verwacht)	0
Scheepvaart	Beroepsvaart	afwikkeling: invloed op vlote doorvaart bijzondere transporten	++
Scheepvaart	Beroepsvaart	veiligheid: invloed op veilige doorvaart bijzondere transporten	0/-
Overige gebruiks-functies	Wonen	invloed op de luchtconcentraties van fijn stof (PM10 en PM2,5) en stikstofdioxide (NO ₂)	0/-
Overige gebruiks-functies	Wonen	invloed op geluidsgevoelige bestemmingen	-
Overige gebruiks-functies	Wonen	invloed op uitzicht	0/-
Veiligheid	Externe veiligheid	invloed op plaatsgebonden risico	0
Veiligheid	Externe veiligheid	invloed op groepsrisico	0

Tabel 2 Niet onderscheidende criteria t.g.v. de schutsluisconfiguratie, niet verder behandeld in deze aanvulling

2.2.3 Relevante criteria

Na het 'uithoeken' van de irrelevante criteria (sluis überhaupt niet relevant) en de niet onderscheidende criteria (sluisconfiguratie niet relevant), blijven er 11 criteria over die mogelijk leiden tot een andere beoordeling van de Variant Oostelijke schutsluis, ten opzichte van de andere schutsluisvarianten.

In Tabel 3 is de beoordeling van de Variant Oostelijke schutsluis opgenomen. Na de tabel staat een onderbouwing van deze beoordeling.

Thema	Aspect	Criterium	Variant Westelijke schutsluis	Variant Verbreding grote schutsluis	Variant Schutsluis huidige locatie	Variant Oostelijke schutsluis
Bodem en water	Milieukundige kwaliteit waterbodem	verandering aanwezige verontreinigingen (boven interventiewaarde)	nvt	0/+	0/+	0/+
Ruimtelijke kwaliteit, landschap en cultuurhistorie	Ruimtelijke kwaliteit	verandering ruimtelijke kwaliteit	0/-	0	+	-
	Visueel-ruimtelijke kenmerken	verandering kwaliteiten visueel-ruimtelijke kenmerken	-	0/-	+	-
	Historische geografie	verandering kwaliteiten historische-geografische patronen, elementen en ensembles	-	0/-	--	-
	Historische bouwkunde	verandering kwaliteiten historisch-bouwkundige elementen	0	-	--	--
Scheepvaart	Beroepsvaart	afwikkeling: invloed op vlotte doorvaart voor schepen	0/-	-	-	+
		veiligheid: invloed op veilige doorvaart voor schepen	0/-	0/-	0/-	+
	Recreatievaart	afwikkeling: invloed op vlotte doorvaart recreatievaart	0/-	-	-	+
		veiligheid: invloed op veilige doorvaart voor recreatievaart	0/-	0/-	0/-	+
Veiligheid	Hoogwaterveiligheid	invloed op keren maatgevende hoogwaterstanden	0	0	0/+	0
	Standzekerheid	invloed op de standzekerheid van omliggende objecten	0/-	0	+	0

Tabel 3 Beoordeling van de Variant Oostelijke schutsluis en de al eerder in het MER beoordeelde varianten

2.3 Effectbeoordeling Variant Oostelijke schutsluis

2.3.1 Bodem en water

2.3.1.1 Milieukundige kwaliteit waterbodem, verandering aanwezige verontreinigingen (boven interventiewaarde)

Bij de schutsluisvariant Oostelijke schutsluis zal mogelijk verontreinigde waterbodem verwijderd worden. Dit is licht positief gewaardeerd (0/+).

2.3.2 Ruimtelijke kwaliteit, landschap en cultuurhistorie

Voor de wijze van beoordeling en de beschrijving van de referentiesituatie: zie Hoofdstuk 10 in het MER Schutsluis Kornwerderzand.

Algehele conclusie

De effecten van de Oostelijke schutsluis op de kernkwaliteiten zoals benoemd in het Masterplan Beeldkwaliteit Afsluitdijk (Rijkswaterstaat, april 2015), kunnen als volgt worden samengevat:

- Knooppunt aan de Afsluitdijk: De opbouw van het sluizencomplex verandert, wordt asymmetrisch en krijgt een niet passende omvang en schaal ten opzichte van het huidige knooppunt Kornwerderzand.
- Monumentale waarde van het sluizencomplex: Verlies van een monument dat onderdeel uitmaakt van een groter geheel. De historische samenhang verdwijnt door de introductie van een nieuw element dat door de grote omvang en schaal niet past in het geheel van het sluizencomplex.
- Militair verdedigingswerk: De zichtlijnen, schootsvelden en monumenten blijven behouden en de geleidewerken in de havenkom worden niet verplaatst.
- Ligging in het waterlandschap: De kernkwaliteit ligging in het waterlandschap is niet onderscheidend voor dit schaalniveau.

Alles overziend, leidt de variant Oostelijke schutsluis tot verlies van cultuurhistorische waarde door de toegenomen schaal, verlies van een monument en verlies van de historische referentie, de ruimtelijke kwaliteit is niet optimaal door asymmetrische ligging van de sluizen in de havenkom.

In de volgende sub-paragrafen wordt dit nader uitgewerkt en toegelicht.

2.3.2.1 Ruimtelijke kwaliteit

Voor het aspect ruimtelijke kwaliteit is aangesloten bij het Masterplan Beeldkwaliteit Afsluitdijk (Rijkswaterstaat, april 2015). Hieronder wordt in algemene zin het effect op de kernkwaliteiten beoordeeld, wat hieronder verder is uitgewerkt in de beschrijving van de effecten op de vormgevingsprincipes voor de ruimtelijke kwaliteit van Kornwerderzand.

De kernkwaliteiten zijn:

- Knooppunt aan de Afsluitdijk;
- Monumentale waarde van het sluizencomplex;
- Militair verdedigingswerk;
- Ligging in het waterlandschap.

Tabel 4: Effectbeschrijving ten opzichte van de vormgevingsprincipes

Vormgevingsprincipe	Variant Oostelijke schutsluis
Beleving waterbouwkundig icoon	
De hiërarchie van de hoofddijk, havendijken en dammen herkenbaar houden	Oorspronkelijke hiërarchie blijft intact.
Overgangen tussen de taluds van dijk, dammen en kunstwerken vloeiend vormgeven	Dit is niet uitgewerkt, echter voor de inpassing is aan de oostzijde minder ruimte beschikbaar. Dit beperkt de mogelijkheden voor vloeiende vormgeving en overgangen (element is te groot voor deze plek).
De samenhang binnen het militaire systeem met het waterbouwkundig systeem herkenbaar houden (knooppunten)	Bestaande sluizencomplex verandert door verdwijning van de kleine sluis. Militair systeem blijft onveranderd. Samenhang verandert door toegenomen maat en schaal van de nieuwe schutsluis ten opzichte van de stelling.
Beleving waterlandschap	
Beleving van de grootsheid van het waterlandschap aan weerszijde van de dijk behouden en versterken	Blijft onveranderd. Mogelijk lokaal beperkte verandering door grotere geleidewerken in de havenkom.
De voorhavens vormgeven als symmetrische ruimtes die Waddenzee en IJsselmeer verbinden	Symmetrie van de havenkom IJsselmeerzijde verandert, doordat de oostelijke variant asymmetrisch komt te liggen ten opzichte van de vaaras en de later aangebrachte tweedeling van de havenkom door een geleidewerk weer wordt opgeheven.
De poortwerking van de knooppunten versterken als contrast met het weidse water-landschap	Blijft onveranderd.

Ecologische condities	
Groene karakter van de kazemateilanden behouden	Blijft behouden, ruimte voor groene inbedding kazematten (westzijde) ongewijzigd.
Toeristische/ recreatieve attractie	
Verschillen in identiteit van de knooppunten versterken	Het verschil in identiteit blijft. Kornwerderzand behoudt twee schutsluizen, in tegenstelling tot Den Oever dat één sluis heeft. Met het verdwijnen van de kleine (Friese) sluis wordt het onderscheid wel kleiner.
Voor fietsers en voetgangers verbindingen tussen Waddenzee en IJsselmeer verbeteren	n.v.t.
Cumulatief	
-	

Voor de sluisvariant zijn er met name negatieve effecten ten aanzien van ruimtelijke kwaliteit (-).

- De voorgestelde Variant Oostelijke schutsluis heeft als gevolg dat het sluizencomplex asymmetrisch komt te liggen ten opzichte van de havenkom. Dit gaat ten koste van het ruimtelijke evenwicht van het geheel, inclusief het kazematterrein en het terrein ten oosten van de nieuwe sluis: het accent komt sterk aan de oostzijde van het sluizencomplex te liggen.
- De schaal en maatvoering wordt groter en grover, waardoor de verhouding tussen het sluizencomplex en de stelling verandert. Er ontstaat een opdeling van het terrein in een 'sluisgebied' en een 'kazemattergebied', wat wellicht een verhelderende werking heeft, maar daarmee leidt tot vermindering van de (historische en ruimtelijke) samenhang.
- In de nieuwe situatie liggen twee sluizen naast elkaar die maar zeer beperkt verschillen in omvang en functionaliteit, waarmee het onderscheid vermindert en de oorspronkelijke hiërarchie verdwijnt.
- De noordkant van de nieuwe sluis sluit niet aan bij de ronding van de kom (vormgevingsprincipe) en maakt de landschappelijke inpassing op detailniveau moeilijk. Het object is te groot in verhouding tot het kleinschalige Kornwerderzand en dat heeft grote impact op het sluizencomplex.

2.3.2.2 Visueel-ruimtelijke kenmerken

De visueel-ruimtelijke kenmerken zijn beoordeeld op twee verschillende schaalniveaus: lokaal en regionaal (trajectniveau). Is er sprake van (toenemende) versnippering of neemt deze juist af? Veranderen zichtrelaties? Veranderen de schaalgroottes in het gebied?

Tabel 5: Effectbeoordeling visueel ruimtelijke kenmerken

Visueel-ruimtelijke kenmerken	Variant Oostelijke schutsluis
Lokaal niveau	-
Traject niveau	n.v.t.
Cumulatief	-

Traject niveau

Op trajectniveau zijn de varianten voor de vervanging van de schutsluis niet relevant.

Lokaal niveau

De grotere schaal en omvang van de nieuwe sluis maakt dat het adaptatievermogen van de oude plek wordt overschreden, waarbij het geheel visueel niet meer in evenwicht is. De nieuwe sluis en de hiermee samenhangende vergroting van de strook land naast de sluizen contrasteert sterk met de (relatieve)

kleinschaligheid van knooppunt Kornwerderzand. De zichtrelaties worden niet aangetast. Het contact met het water van de havenkom is minder direct vanwege de nieuwe sluis en omliggende voorzieningen en door toename van het oppervlak land aan de IJsselmeerzijde (verlenging van de strook land naast de sluizen).

Het effect is negatief beoordeeld (-).

2.3.2.3 Historische geografie

Ten aanzien van de historische geografie wordt op structuurniveau naar het plangebied gekeken, waarbij is aangesloten op de ontwikkelde methodiek in het MER. Het bijzondere van Kornwerderzand en de Afsluitdijk is dat er sprake is van meerdere – onderling overlappende samenhangende - historische structuren (sluizencomplex, stelling van Kornwerderzand en het beschermd dorpsgezicht).

Tabel 6: Effectbeoordeling historische geografie

Historische geografie	Variant Oostelijke schutsluis
Beschermd dorpsgezicht	-
Stelling van Kornwerderzand	0
Sluizencomplex	-
Cumulatief	-

Beschermd dorpsgezicht

- De nieuwe sluis is een groot modern element dat de kleinschaligheid van Kornwerderzand verstoort. Dit heeft grote impact op het sluizencomplex, als een van de drie onderdelen van het beschermd dorpsgezicht, door verlies van de kleine sluis en de oorspronkelijke historische referentie.
- De toevoeging van een nieuw, bouwkundig element dat de technische vernieuwing laat zien en daarmee de ontwikkeling in tijd, is op zich positief, maar niet afleesbaar door het (gedeeltelijk) verdwijnen van de historische referentie.
- De integratie van de nieuwe sluis wordt moeilijk, een op zichzelf staand element met een andere maat en schaal dan de omgeving, bijna zonder verbinding met de andere elementen.
- De algehele structuur die het dorpsgezicht omvat blijft overeind, hetzij in verzwakte vorm. De situationele waarden van de verschillende onderdelen zijn niet meer authentiek.

Het effect is negatief beoordeeld (-).

Stelling van Kornwerderzand

- De sluis ligt op dezelfde locatie als de huidige kleine sluis waardoor de schootsvelden en de ruimte rondom de kazematten aan de westzijde en de schootsvelden niet verstoord worden.
- De geleidewerken in de havenkom aan de IJsselmeerzijde komen dichterbij het oostelijke landhoofd en de hier gelegen kazemat te liggen, waardoor er licht verlies aan situationele context is.

Het effect is neutraal beoordeeld (0).

Sluizencomplex

- De structuur van twee sluizen naast elkaar blijft gehandhaafd, maar de situering en omvang verandert. Hierdoor wijzigt de verhouding van de sluizen ten opzichte van elkaar en van de kleine sluis met de structuren daaromheen. Dit leidt tot een verlies van samenhang (in schaal en maat) met het douanegebouw, houten loods en de havenkommen. Het verdwijnen van de kleine sluis heeft hierdoor negatieve gevolgen voor het sluizencomplex als geheel. De historisch geografische context valt weg en het ensemble is niet meer origineel.
- De technische en historische ontwikkeling van de sluizen wordt onduidelijk door het opruimen van de kleine sluis en de toevoeging van een nieuw en breder exemplaar.

- De nieuwe situatie doorbreekt de historische ontwikkeling door verplaatsing van de hoofdvaarroute naar het oosten.
- De bestaande grote sluis en de daarmee samenhangende structuren blijven bestaan.

Het effect is negatief beoordeeld (-).

2.3.2.4 Historische bouwkunde

Ten aanzien van historische bouwkunde wordt op objectniveau naar de diverse historische (bouwkundige) elementen gekeken.

- Het verdwijnen van de monumentale kleine (Friese) sluis grijpt zwaar in op de bouwkundige constellatie van het complex. Zowel de structuur van de sluiskom, inclusief materialisering en details als de (zichtbare en verborgen) technische installaties verdwijnen.
- Er is geen verwijzing meer naar een historisch besluit, omdat de bewijsvoering ervan ontbreekt. Ook het bewijs van een historisch technische uiting wordt hiermee tenietgedaan. In bouwkundig opzicht is er geen integratie van elementen zichtbaar, ook al blijft de functionaliteit van de kern goed leesbaar.
- Het dokje ten oosten van de kleine sluis met betonnen wanden en betonnen trapjes verdwijnt. Het stamt uit de bouwtijd van het complex en was bedoeld om schipdeuren in op te brengen, hoewel het nooit als zodanig is gebruikt en geen monumentale waarde heeft.
- De houten loods ten oosten van de kleine sluis kan worden verplaatst naar het oosten. Het gebouw dateert mogelijk uit de bouwtijd, maar is eerder verplaatst en van elders afkomstig (mogelijk Breezanddijk of Den Oever). De handhaving (door verplaatsing) van de houten loods is twijfelachtig omdat het visueel uit zijn verband is gehaald en functie verliest.

Ten aanzien van historische bouwkunde is het effect zeer negatief beoordeeld (- -).

2.3.3 Scheepvaart

De effectbeoordeling van scheepvaart-criteria staat in het MER in hoofdstuk 11. De relevante criteria, waarvoor een beoordeling van Variant Oostelijke schutssluis relevant is, staan in deze paragraaf.

2.3.3.1 Beroepsvaart afwikkeling: invloed op vlotte doorvaart voor schepen

Bij de Variant Oostelijke schutssluis blijft de huidige grote schutssluis gedurende de bouwperiode in gebruik. De kleine schutssluis is buiten gebruik. De wachttijd zal op Kornwerderzand gedurende de zomermaanden toe gaan nemen voor beroepsvaart, als er veel recreatievaart geschut moet worden in dezelfde sluis. Dit betreft vooral de vakantieperiode in de zomer, een periode waarin er minder aanbod van beroepsvaart is, waardoor dit effect relatief klein is. In de bouwperiode zal ook sprake zijn van een aantal weekend- of weeksluitingen vanwege de benodigde werkzaamheden aan de bruggen, maar dit effect is niet aan de sluis toe te rekenen.

Bij Variant Oostelijke schutssluis is tijdens de aanleg beroepsvaart op vrijwel dezelfde wijze mogelijk als die nu plaatsvindt, maar dan alleen via de huidige grote schutssluis. In de eindsituatie is de wachttijd op de tiende drukste dag afgenomen, want dan is de sluiscapaciteit bij Kornwerderzand flink toegenomen. Gezien de zeer beperkte stremming tijdens aanleg en het afnemen van de wachttijden in de eindsituatie, scoort de Variant Oostelijke schutssluis positief (+) ten opzichte van de referentie voor het criterium 'afwikkeling: invloed op vlotte doorvaart voor schepen'.

2.3.3.2 Beroepsvaart veiligheid: invloed op veilige doorvaart voor schepen

Door de Variant Oostelijke schutssluis functioneren er twee grote sluizen, die de mogelijkheid geven om een gescheiden en logische aanvaart/afvaart te realiseren. Dit is positief voor de veiligheid, omdat hierdoor 'verdunding' van het scheepvaartverkeersaanbod optreedt. Aangezien de wachttijden met ca 50% afnemen, zullen er zich minder wachtende schepen in de voorhavens bevinden. Deze schepen zijn daar afgemeerd, of drijven zonder af te meren voor de sluis. De extra bijzondere transporten (twee per week gemiddeld) hebben, net als bij de andere sluisconfiguraties, ook bij de Variant Oostelijke schutssluis geen noemenswaardig effect op de veiligheid. Met twee grote sluizen zal het aantal gecombineerde schuttingen van beroepsvaart met recreatievaart niet toenemen ten opzichte van de huidige situatie. Het

aanbod beroepsvaart is relatief laag ten opzichte van de recreatievaart en de huidige mogelijkheden om beroepsvaart en recreatievaart gescheiden te schutten nemen bij deze variant alleen maar toe.

Al met al is de Variant Oostelijke schutsluis positief (+) beoordeeld voor het criterium 'veiligheid: invloed op veilige doorvaart voor schepen.

2.3.3.3 Recreatievaart afwikkeling: invloed op vlotte doorvaart recreatievaart

Voor de recreatievaart geldt wat betreft de afwikkeling hetzelfde als voor de beroepsvaart, hetgeen staat beschreven in sub-paragraaf 2.3.3.1:

- Beperkte hinder tijdens de aanleg van de Variant Oostelijke schutsluis;
- Verbetering van de wachttijd in de nieuwe situatie, vanwege een grotere schutcapaciteit.

Dit leidt tot dezelfde positieve beoordeling voor de afwikkeling als voor de beroepsvaart (+).

2.3.3.4 Recreatievaart veiligheid: invloed op veilige doorvaart voor recreatievaart

Voor de recreatievaart geldt wat betreft de veiligheid hetzelfde als voor de beroepsvaart, hetgeen staat beschreven in sub-paragraaf 2.3.3.2:

- Verdunning van de verkeersstroom door halveren van de wachttijd, dus minder scheepvaartverkeer en wachtende schepen in de voorhavens.
- Ruimere mogelijkheden tot scheiding beroepsvaart en recreatievaart.

Dit leidt tot dezelfde positieve beoordeling voor de veiligheid als voor de beroepsvaart (+).

2.3.4 Veiligheid

Voor de wijze van beoordeling en de beschrijving van de referentiesituatie: zie Hoofdstuk 13 in het MER Schutsluis Kornwerderzand.

2.3.4.1 Hoogwaterveiligheid: invloed op keren maatgevende hoogwaterstanden

Bij de Variant Oostelijke schutsluis zullen de onderdelen van de kleine sluis geheel worden verbeterd. Maar de huidige grote sluis zal niet worden verbeterd, althans niet in het kader van dit project. Dit betekent dat de hoogwaterveiligheid nog afhankelijk is van de zwakste schakel die niet verbetert, de huidige grote sluis.

De Variant Oostelijke schutsluis is beoordeeld als neutraal (0), evenals de variant Verbreding grote sluis.

2.3.4.2 Standzekerheid: invloed op de standzekerheid van omliggende objecten

De nieuwe schutsluis heeft geen invloed op of gevolgen voor de bestaande grote schutsluis. Randvoorwaarde is dat de verbindingen tussen de bestaande grote en kleine sluis geen functie meer vervullen. Dit is aannemelijk maar dient onderzocht of onderbouwd te worden. Daarnaast is een risico op verplaatsing van de bovenhoofd van de bestaande grote sluis, maar dit is een risico dat relatief eenvoudig kan worden beheerst.

Al met al geldt dat voor de standzekerheid van de schutsluisvariant Oostelijke schutsluis geldt hetzelfde als bij de Variant Verbreding grote schutsluis. De Variant Oostelijke schutsluis is neutraal beoordeeld (0).

2.4 Conclusies

Na het 'uithoeken' van de irrelevante criteria (sluis überhaupt niet relevant) en de niet onderscheidende criteria (sluisconfiguratie niet relevant), blijven er 11 criteria over die mogelijk leiden tot een andere beoordeling van de Variant Oostelijke schutsluis, ten opzichte van de andere schutsluisvarianten.

Aan de positieve kant van dit spectrum zijn de licht positieve effecten van de Variant Oostelijke schutsluis op de afwikkeling van scheepvaart en de betere uitkomst voor het criterium veiligheid, zowel beroepsvaart als recreatie. Dit komt vooral door een verbeterde logica van de scheepvaartoriëntatie.

Over de hele linie zijn de effecten van de Variant Oostelijke schutsluis op ruimtelijke kwaliteit en cultuurhistorie dikwijls negatiever dan bij de andere schutsluisvarianten. Dit komt vooral door het verwijderen van de unieke kleine sluis, de asymmetrie van het nieuwe sluizencomplex, de schaal en maatvoering ten opzichte van douanegebouw, havenkommen en de rest van Kornwerderzand.

De overige verschillen met de andere schutsluisvarianten zijn niet noemenswaard.

3 RUIMTELIJKE KWALITEIT

3.1 Aanleiding & doel

Naar aanleiding van een reactie (na de publicatie van het MER) vanuit de gemeente en de provincie op de beoordeling van ruimtelijke kwaliteit, visueel ruimtelijke kenmerken en cultuurhistorie, is in overleg met hen besloten de synthese (paragraaf 10.8 van het MER) aan te vullen. In de bestaande synthese is gepoogd het verschil in de beoordeling tussen ruimtelijke kwaliteit en cultuurhistorie te duiden. Het doel van deze aanvulling op de synthese is de reactie van de gemeente en de provincie op de beoordeling tot uitdrukking te laten komen en tot een nuance van de beoordeling te komen.

Met de synthese wordt tevens invulling gegeven aan het (concept)advies van de Commissie voor de m.e.r. (3061 ts concept toetsingsadvies 16 maart 2017) om handvatten te geven voor de balans tussen ruimtelijke kwaliteit en cultuurhistorische waarden.

3.2 Integrale benadering

De relatie tussen Ruimtelijke Kwaliteit en Cultuurhistorie en daarmee de werkwijze voor de beoordeling in het MER van deze aspecten is weergegeven in onderstaand schema. Het uitgangspunt van de werkwijze is cultuurhistorie te beschouwen als integraal onderdeel van ruimtelijke kwaliteit, wat terugkomt in de verschillende schaalniveaus in het schema.

Historische bouwkunde is hierin benaderd op het niveau van afzonderlijke waardevolle bouwkundige elementen en de samenhang daartussen. Op een hoger schaalniveau heeft historische geografie betrekking op de samenhang tussen cultuurhistorische waarden op verschillende aggregatieniveaus; namelijk de Stelling van Kornwerderzand, het sluiscomplex en het brugcomplex. Op structuurniveau zijn deze drie ensembles onderdeel van het beschermd dorpsgezicht van Kornwerderzand en van de kernkwaliteiten.

Figuur 2 Overzicht samenhang ruimtelijke kwaliteit en cultuurhistorie

De samenhang tussen het militaire systeem en het waterbouwkundige systeem vormt het uitgangspunt voor de beoordeling. In de huidige situatie bepalen de sluizen als relatief kleinschalige constructies de maat en schaal van het beschermd dorpsgezicht. Visueel ruimtelijke kenmerken zoals visuele rust en evenwicht en contact met het water zijn benaderd vanuit het idee van een 'onbelaste beleving'.

De huidige ruimtelijke kwaliteit van Kornwerderzand wordt bepaald door de historische samenhang tussen verschillende elementen en de kernkwaliteiten zoals deze beschreven zijn in het Masterplan Beeldkwaliteit Afsluitdijk. De kernkwaliteiten uit het Masterplan Beeldkwaliteit zijn gedefinieerd op structuurniveau:

- Knooppunt aan de Afsluitdijk;
- Monumentale waarde van het sluizencomplex;
- Militair verdedigingswerk;
- Ligging in het waterlandschap

In de visie van het Masterplan Beeldkwaliteit Afsluitdijk zijn herkenbaarheid en eenvoud belangrijke begrippen. De begrippen zijn opgenomen in de richtlijnen ruimtelijke kwaliteit en nader uitgewerkt in de vormgevingsprincipes voor het deelgebied Kornwerderzand.

Ruimtelijke kwaliteiten en historische geografie zijn beschouwd op structuurniveau van Kornwerderzand en de Afsluitdijk als geheel. Centraal bij ruimtelijke kwaliteit staat de vraag in welke mate de varianten invulling geven - of afbreuk doen - aan de kernkwaliteiten en bijbehorende vormgevingsprincipes voor Kornwerderzand uit het Masterplan Beeldkwaliteit Afsluitdijk.

3.3 Spanningsveld

Het voornemen een nieuwe grotere schutssluis te realiseren kan gevolgen hebben voor het behoud van monumentale waarden en cultuurhistorisch waardevolle structuren. Hier ligt een spanningsveld, want voor aanleg van een nieuwe sluis moeten wellicht keuzes gemaakt worden over welke (historische) elementen wel en niet behouden blijven.

Veranderingen op het niveau van afzonderlijke elementen kunnen gevolgen hebben voor de structuur als geheel en daarmee voor de kernkwaliteiten. Het schema volgend, kan gesteld worden dat behoud van de (monumentale waarden van) de afzonderlijke waardevolle bouwkundige elementen van belang is voor het behoud van (de herkenbaarheid van) de waarden op structuurniveau, c.q. het beschermd dorpsgezicht en de kernkwaliteiten van de Afsluitdijk.

Andersom, kunnen veranderingen aan afzonderlijke elementen gevolgen hebben voor de structuur als geheel en daarmee voor de kernkwaliteiten. Bijvoorbeeld, het verdwijnen van de kleine of de grote schutssluis (bouwkundig element) doet afbreuk aan de monumentale waarde van het schutssluiscomplex (historisch geografisch waardevolle structuur en kernkwaliteit). Een ander voorbeeld is dat de toevoeging van een derde schutssluis, vanuit de gedachte historisch bouwkundige elementen te behouden, afbreuk doet aan de herkenbaarheid van de sluizen in de havenkom en de (context van) het militair verdedigingswerk als historisch geografisch waardevolle structuur en kernkwaliteit.

Er kunnen globaal twee verschillende benaderingen voor ruimtelijke kwaliteit onderscheiden worden: vanuit een behoudende visie (waarbij monumentale waarden de nadruk krijgen) en vanuit een ontwikkelingsvisie (waarbij de kwaliteit van een nieuwe inrichting verkozen wordt boven monumentale waarden). Het onderscheid in deze twee benaderingen is relevant om keuzes te kunnen maken en balans te vinden.

3.4 Gevolgen voor de beoordeling

Het spanningsveld tussen ruimtelijke kwaliteit van de nieuwe inrichting en behoud van monumentale waarden heeft gevolgen voor de beoordeling van de varianten.

Vanuit de benadering van behoud van monumentale waarden heeft in principe elke variant waarbij waardevolle elementen worden afgebroken niet de voorkeur. De andere benadering gaat uit van technologische ontwikkeling en vernieuwing door het bouwen van een geheel nieuwe sluis. De gevolgen voor de varianten schutssluis op de huidige locatie en westelijke schutssluis zijn hieronder beschreven. Op vergelijkbare wijze werken de twee benaderingen door in de beoordeling van de 'variant oostelijke schutssluis' en 'verbreding grote schutssluis'.

De variant 'schutsluis op de huidige locatie' betekent aan de ene kant dat monumentale waarden en de samenhang tussen cultuurhistorisch waardevolle structuren verloren gaan, maar aan de andere kant biedt het ook kansen om nieuwe (ruimtelijke) kwaliteiten toe te voegen door het creëren van symmetrie en van een visueel rustig beeld. Het gevolg voor de beoordeling van de variant is dat de introductie van één nieuw element in de ontwikkelingsvisie de voorkeur heeft. Echter is met het verdwijnen van de historische referentie de historische technologische ontwikkeling niet afleesbaar waardoor vanuit de behoudende visie de nieuwe sluis juist vervreemdend werkt op deze plek.

In de 'variant Westelijke schutsluis' blijven beide bestaande sluizen behouden, maar de nieuwe sluis komt dicht op de kazematten te liggen en tast daarmee de situationele waarde van de stelling aan. De technologische ontwikkeling is wel goed zichtbaar en leesbaar door het toevoegen van een moderne sluis, waardoor er een sequentiële opvolging van sluizen in maat en schaal wordt gevormd. Echter ontstaat er een toename aan elementen dat een negatief effect heeft op de visuele rust en eenvoud. Behoud van het gehele sluiscomplex gaat daarmee ten koste van deze ruimtelijke kwaliteiten.

3.5 Handvatten voor de afweging

Het spanningsveld tussen aanpassen en behouden van de structuur maakt de variantenafweging gecompliceerd. Voor de (bestuurlijke) afweging en de m.e.r procedure kunnen handvatten gevonden worden door uit te gaan van samenhang en 'levende cultuurhistorie'.

Samenhang

In de beoordeling is geconstateerd dat oplossingen, die ofwel uitgaan van volledig behoud of volledige vervanging, zullen leiden tot sterke negatieve effecten. Volledig behoud leidt tot visuele onrust en hoge kosten voor (monumentaal) onderhoud. Volledige vervanging van bestaande schutsluizen door een nieuwe sluis leidt weliswaar tot eenvoud, maar betekent tevens verlies van monumentale waarden en daarmee leesbaarheid van de historische ontwikkeling.

Het is van belang een balans te zoeken waarbij de samenhang tussen het militaire systeem en het waterbouwkundige systeem in stand blijft. Het vinden van balans veronderstelt het vinden van een middenweg tussen behoud en vernieuwing enerzijds en instandhouding en toekomstbestendigheid anderzijds. De uitersten in oplossingsrichtingen verdienen daarbij niet de voorkeur. De samenhang tussen beide systemen blijft in stand bij oplossingsrichtingen waarbij een van beide sluizen vervangen wordt. Dit geldt voor de variant 'verbreding grote schutsluis' waarbij de kleine sluis behouden blijft en de bestaande grote sluis wordt vernieuwd. Het verschil in schaal en maat tussen beide sluizen blijft goed zichtbaar met behoud van de bestaande symmetrie.

Levende cultuurhistorie

De bestaande schutsluizen verschillen onderling in kenmerken, zowel wat betreft structuur als gebruik. Het verschillend gebruik kan hier aanleiding geven voor de keuze welke sluis vervangen wordt. De combinatie van recreatievaart en beroepsvaart in een grote sluis is ongemakkelijk, doordat beiden elkaar hinderen verschil in snelheid en in grootte. De kleine sluis biedt mogelijkheden voor recreatievaart, terwijl de grote sluis capaciteit biedt voor de beroepsvaart.

Om tot een duurzame oplossing te komen en instandhouding van monumentale waarden op langere termijn te kunnen borgen, is het creëren van 'dode monumenten' niet wenselijk. 'Levende cultuurhistorie' betekent dat gestreefd wordt naar behoud van de combinatie van element en functie. Het verschilt daarin van een 'dood monument' waarin enkel de structuur behouden is. Behoud van de functie betekent tevens dat de kosten voor (monumentaal) onderhoud gedekt zijn. Gebruikswaarde en belevingswaarde gaan samen op wanneer de kleine sluis wordt gebruikt door recreatievaart en de (vernieuwde) grote sluis door beroepsvaart.

De oplossingsrichting waarbij de bestaande kleine sluis wordt gebruikt voor recreatievaart en de (vernieuwde) grote sluis voor beroepsvaart biedt hiervoor de meeste mogelijkheden. Hiermee wordt een sluiswaardige bestemming gevonden voor elk element en is de continuïteit van de historische functie van de (kleine) sluis gewaarborgd.

LITERATUUR

- Arcadis, 12 januari 2017: MER Sluis Kornwerderzand
- Commissie voor de m.e.r., 3 april 2017: Sluis Kornwerderzand, Voorlopig toetsingsadvies over het milieueffectrapport
- Feddes/Olthof en Paul de Ruiter, 2015: Masterplan Beeldkwaliteit Afsluitdijk

Arcadis Nederland B.V.

Postbus 1018
5200 BA 's-Hertogenbosch
Nederland
+31 (0)88 4261 261

www.arcadis.com

Projectnummer: C05058.000162
Onze referentie: 079383633 0.14